

XVIII
a m ž i a u s
studijos

5

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Luomas. Pašaukimas. Užsiėmimas

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

XVIII

a m ž i a u s
studijos

5

LIETUVOS

Didžioji Kunigaikštystė

Luomas. Pašaukimas. Užsiėmimas

Sudarytoja

RAMUNĖ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos
institutas

Vilnius
2019

XVIII amžiaus studijos | Eighteenth-Century Studies

Recenzuojamas tęstinis mokslo leidinys, leidžiamas nuo 2014 m. | Peer-reviewed journal published since 2014.

Redakcinė kolegija | Editorial Board

Pirmininkė | Editor-in-Chief

Prof. dr. Ramunė ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos institutas

Atsakingasis sekretorius | Editorial Secretary

Dr. Adam STANKEVIČ

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Lina BALAIŠYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Prof. dr. Richard BUTTERWICK-PAWLIKOWSKI

Europos koledžas Natoline, Londono universiteto koledžas |

College of Europe, Natolin, University College London

Prof. habil. dr. Jolanta GELUMBECKAITĖ

Frankfurto prie Maino Goethe's universitetas | Goethe-Universität Frankfurt am Main

Doc. dr. Liudas GLEMŽA

Vytauto Didžiojo universitetas

Doc. dr. Robertas JURGAITIS

Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija

Prof. habil. dr. Janina KAMIŃSKA

Varšuvos universitetas, Pedagogikos fakultetas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Pedagogiczny

Doc. habil. dr. Ilja LEMEŠKIN

Prahos Karolio universitetas, Baltistikos centras | Univerzita Karlova v Praze

Dr. Andrejus MACUKAS | канд. гіст. н. Андрэй МАЦУК

Baltarusijos mokslų akademijos Istorijos institutas |

Інстытут гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі

Prof. habil. dr. Dariusz ROLNIK

Katovičų Silezijos universitetas | Uniwersytet Śląski w Katowicach

Dr. Gintautas SLIESORIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Asta VAŠKELIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Prof. habil. dr. Andrzej B. ZAKRZEWSKI

Varšuvos universitetas, Teisės istorijos institutas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Prawa i Administracji

Svetainė internete | Website <http://www.istorija.lt/journals/xviii-amziaus-studijos/>

Redakcinės kolegijos adresas | Contact address

Lietuvos istorijos institutas

Kražių g. 5, 01108 Vilnius, Lietuva

El. paštas smigelskyte.stukiene@gmail.com

Knygos leidybą pagal „Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą“ finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. S-LIP-19-7)

Sponsored by the Research Council of Lithuania

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės

Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

© Sudarymas, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, 2019

© Straipsnių autoriai, 2019

© Lietuvos istorijos institutas, 2019

ISBN 978-609-8183-64-1

ISSN 2351-6968

TURINYS

- Pratarmė / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 8
Foreword / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 12

TARP PAŠAUKIMO IR UŽSIĖMIMO

Andrea Mariani

- Działalność duszpasterska jezuitów w Wilnie: między reformą trydencką a lokalnymi uwarunkowaniami ... 18
Ganytojiška jėzuitų veikla Vilniuje: tarp Tridento reformos ir vietos sąlygų. *Santrauka* ... 43

Jonas Drungilas

- Lietuvos mažesniųjų brolių konventualų provincijos kolektyvinis portretas (XVIII a. antroji pusė – XIX a. pradžia) ... 44
Collective Portrait of the Lithuanian Order of Friars Minor Conventual (late eighteenth–early nineteenth century). *Summary* ... 65

Domininkas Burba

- Livonijos kanauninko, Vilkaviškio klebono Vincento Bakuzičiaus biografija. Keletas XVIII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės katalikų dvasininko portreto detalių ... 67
Biography of Canon Priest of Livonia, Parish Priest of Vilkaviškis Wincenty Bakuzicz. A Few Strokes to the Portrait of the Eighteenth-Century Roman Catholic Priest of the Grand Duchy of Lithuania. *Summary* ... 81

MOKYMAS. MOKYKLOS. MOKYTOJAI

Aistė Paliušytė

- Dailininkų mokymas Radvilų dvare XVIII amžiuje ... 84
Training of Artists in the Residences of the Radvilas in the Eighteenth Century. *Summary* ... 105

Kazimierz Puchowski

- Pijarskie *Collegium Nobilium* w Wilnie. Korzenie i konteksty ... 107
Vilniaus pijorų *Collegium Nobilium*. Ištakos ir kontekstai. *Santrauka* ... 143

Janina Kamińska

- Szkoły Wydziału Litewskiego w strukturze szkolnej Komisji Edukacji Narodowej ... 144
Lietuvos švietimo apygardos mokyklos Tautinės edukacinės komisijos mokyklų struktūroje. *Santrauka* ... 156

Ewa Kula

Wizytacja Adama Kazimierza Czartoryskiego szkół Wołyńskich i Ukraińskich i jej znaczenie dla Komisji Edukacji Narodowej ... 157
Adomo Kazimiero Čartoriskio atliktos Voluinės ir Ukrainos mokyklų vizitacijos reikšmė Tautinei edukacinei komisijai. *Santrauka* ... 177

Olga Mastianica-Stankevič

Profesinės inteligentijos gimimas: Jono Bobrovskio (1777–1823) gyvenimo ir kūrybos atvejis ... 178
The Birth of Professional Intelligentsia: Case of Jan Bobrowski's (1777–1823) Life and Creation. *Summary* ... 189

LUOMAS. KARJERA. VEIKLA

Valdas Rakutis

Luomas, pašaukimas ir profesija Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenėje 1775–1794 m. ... 192
Estate, Calling and Profession in the Military of the Grand Duchy of Lithuania in 1775–1794. *Summary* ... 211

Arnaud Parent

Užsienio mokslininko adaptacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: dr. Jeano-Emmanuelio Gilibert'o atvejis ... 212
Adaptation of a Foreign Scientist in the Grand Duchy of Lithuania: Case of Dr Jean-Emmanuel Gilibert. *Summary* ... 228

Lina Balaišytė

Dailininkas XVIII amžiuje: karjeros galimybės ... 229
The Artist in the Eighteenth Century: Career Opportunities. *Summary* ... 252

Rasa Butvilaitė

Architektas XVIII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenėje ... 254
Architect in the Society of the 18th Century Grand Duchy of Lithuania. *Summary* ... 270

Auksė Kaladžinskaitė

Giuseppe Fontana – architektas ir bajoras: giminės istorija ... 271
Giuseppe Fontana: Architect and Nobleman: the Family History. *Summary* ... 283

Bernadetta Manys

Wileńscy zarębacze w pierwszej połowie XVIII wieku, czyli historyczne „studium przypadku” ... 284

Vilniaus mėsininkai XVIII a. pirmojoje pusėje, arba istorinis

„atvejo tyrimas“. *Santrauka* ... 299

ANOTACIJOS. RECENZIJOS

Adam Stankevič. *Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo veikla*

XVIII a. antrojoje pusėje, Vilnius, Lietuvos istorijos institutas, 2018. – 527

p. ISBN 978-609-8183-42-9 / *Darius Vilimas* ... 304

Senųjų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kelių aprašymai.

Descriptions of the Old Roads of the Grand Duchy of Lithuania, parengė / prepared by Algirdas Antanas Baliulis, Tomas Čelkis, Vilnius:

Vilniaus universiteto leidykla, 2018, – 430 p. ISBN 978-609-07-0007-5 /

Ramunė Šmigelskytė-Stukienė ... 307

Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794, tom II: *Słownik biograficzny*,

redakcja naukowa: Andrzej Meissner, Agnieszka Wałęga, Warszawa:

Oficyna Wydawnicza ASPRA, 2018, – 774 p. ISBN 978-83-754-5848-0 /

Ramunė Šmigelskytė-Stukienė ... 312

Iliustracijų sąrašas ... 317

Asmenvardžių rodyklė ... 319

Vietovardžių rodyklė ... 334

ARCHITEKTAS XVIII AMŽIAUS LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS VISUOMENĖJE

RASA BUTVILAITĖ

Vilniaus dailės akademija

Anotacija. Straipsnyje mėginama atsakyti į klausimą, koks buvo architekto profesinės veiklos laukas, jo profesijos vieta amatų, mokslų ir menų sistemoje, kokia buvo jo padėtis visuomenėje XVIII amžiuje. Grindžiama, kad architekto profesijos vertės augimo ir jo socialinio statuso kilimo raidai svarbų impulsą davė Apšvietos idėja apie valstybei bei visuomenei tarnaujantį ir jai atstovaujantį kūrėją. XVIII a. iš cechinės sistemos išsilaisvinusio architekto-kūrėjo visuomeninė ir materialinė padėtis akivaizdžiai išaugo ir sudarė prielaidas turėti privilegijų bei įsitvirtinti kilmingųjų luome. Architektų, dažniausiai turinčių ir karininko laipsnį bei įgyvendinusių reikšmingus užsakymus stambiuose dvaruose, nobilitacija ypač suintensyvėjo valstybės padalijimų laikotarpiu.

Reikšminiai žodžiai: architektas, inžinierius, architekto socialinis statusas, Apšvietos epocha, nobilitacija.

Apšvietos laikotarpiu Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūra ir visuomenė patyrė reikšmingas transformacijas, kurios stipriai paveikė ir architektūrinę bei statybinę veiklas. Modernizacijos poslinkius ryškiausiai atspindėjo architektūros kaip tarpdalykinės prigimties (meno ir mokslo sričių) veiklos ir objekto kokybinis šuolis – XVIII a. ryški teorinės minties ir praktikų gausa, tipologinė įvairovė; šio mokslo ir meno raida Apšvietos amžiuje buvo pažymėta sekuliarizacijos, diferenciacijos ir specializacijos ženklų. Pakito ir architekto išsilavinimo būdai bei lygis, profesinės veiklos pobūdis, santykiai su užsakovais. Apie daugelį XVIII a. projektuotojų jau žinome ne tik iš negausių, „mažakalbių“ paminėjimų šaltiniuose, bet ir iš amžininkų prisiminimų ar net panegirinių kūrinių, pabrėžiančių nuveiktus darbus ar / ir nuopelnus visuomenei bei valstybei.

Lietuvos ir Lenkijos architektūros objektų atribucijos, architektų biografijų ir kūrybos tyrinėjimuose neišvengiamai susiduriama su architektų išsilavinimo, socialinio gyvenimo, komunikacijos su užsakovais klausimais. Architekto profesijos istorinės sampratos raida kitų tyrimų kontekste domimasi bemaž nuo XX a. 3–4-ojo dešimtmečių. Daugiausia analizuotas architekto, inžinieriaus ir statytojo (lenk. *budowniczy*) profesinės veiklos pobūdis bei jos ribos¹. Pastebėta, kad XVI a.

1 Tadeusz Mańkowski, Walka o godność artysty, in: *Przegląd współczesny*, 1938, t. XVII, Nr. 193, p. 43–63; Idem, *Fabrica Ecclesiae*, Warszawa: Towarzystwo Naukowe Warszawskie, 1946;

„architektais“ dažniausiai buvo įvardijami tik inžinieriai-fortifikatoriai². Architektūrinius ir interjero dekoravimo darbus atlikdavo kai kurie mūrinkai bei statytojai (lenk. *budowniczy*), net amatininkai darbų vykdytojai, tačiau šaltiniuose architektais jie nevadinti; tie svetimšaliai, kurie teikė tokias paslaugas valdovo dvarui ir valstybės reikmėms, neretai sulaukdavo privilegijų ir servitorato, atleisdavusio nuo teisinių įsipareigojimų miestui, cechui ir suteikdavusio daugiau kūrybinės laisvės³. „XVII a. Abiejų Tautų Respublikoje vyko architekto kaip projektuotojo sampratos įsitvirtinimas, ir pirmiausia jis pastebėtas jėzuitų ir valdovo aplinkoje.“⁴ Projektuotojo statusas palaipsniui kito, ir XVIII a. jau žinoma nemažai atvejų, kai užsakovai konkuravo dėl architektų. Miestuose architektai turėjo erdvius namus, valdė dvarus ir palivarkus, jų garbei net buvo dedikuojami portretiniai medaliai, paveikslai ar skulptūriniai atvaizdai (pvz., Szymonui Bogumiłui Zugui, Jokūbui Fontanai skirti medaliai⁵). Tad šiame straipsnyje mėginama gvildinti klausimą, koks XVIII a. buvo to, kurį mes šiandien vadiname architektu, profesinės veiklos laukas, kokia buvo jo profesijos vieta amatų, mokslų ir menų sistemoje bei kokia buvo jo padėtis visuomenėje?

Architektūros samprata, jos esmės, tikslų ir vietos tarp kitų žmogiškosios veiklos sričių suvokimas Lietuvoje daugiau ar mažiau atitiko Europoje vykusių

Tadeusz Dobrowolski, *Życie, twórczość i znaczenie społeczne artystów polskich i w Polsce pracujących w okresie późnego gotyku (1440–1520)*, Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1965; Władysław Tatarkiewicz, Od dawnego do dzisiejszego pojęcia sztuki, in: *Kultura i Społeczeństwo*, 1968, Nr. 4, p. 27–34; Idem, *Historia estetyki*, t. 3: *Estetyka Nowożytna*, Wrocław: Ossolineum, 1967; Adam Miłobędzki, Architektura i społeczeństwo, in: *Polska w epoce Odrodzenia. Państwo, społeczeństwo, kultura*, Warszawa: Wiedza Powszechna, 1970, p. 224–265; Jan Poplatek, Jerzy Paszcenda, *Słownik jezuitów artystów*, Kraków: Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, 1972; Czesław Krawczak, *Prawo budowlane na ziemiach polskich od połowy XVIII wieku do 1939 roku*, Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, 1975; Tadeusz Marian Nowak, O zawodzie inżyniera wojskowego w Polsce XVII w., in: *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*, 1976, t. 21, p. 475–479; *Architekt, budowniczy, mistrz murarski: materiały z sesji naukowej Instytutu Sztuki PAN*, Warszawa, 24–25 listopada 2004 roku, red. naukowa Hanna Faryna-Paszkievicz, Małgorzata Omilanowska, Jakub Sito, Warszawa: Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, 2007.

- 2 Robert M. Kunkel, Zawód architekta w Polsce w XVI wieku. Na marginesie przygotowywanego „Słownika architektów polskich i w Polsce działających“, in: *Architekt, budowniczy, mistrz murarski*, p. 18.
- 3 Pz., gerai žinomi XVI a. Krokuvoje, Plocke ir Vilniuje dirbę Bartoliejus Berecci, Bernardinus'as Zanobi de Gianoti, Janas Cini, XVII a. Vilniaus Žemutinėje pilyje darbuavęsis Constante'as Tencalla ir kt., žr. Robert M. Kunkel, Zawód architekta w Polsce w XVI wieku. Na marginesie przygotowywanego „Słownika architektów polskich i w Polsce działających“, p. 20; Birutė Rūta Vitkauskienė, Karaliaus Žigmanto Vazos užsakymai Vilniaus Žemutinėje pilyje, in: *Dailės istorijos studijos*, t. 2: *Dailė LDK miestuose: poreikiai ir užsakymai*, sudarytoja Aistė Paliušytė. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno instituto leidykla, 2006, p. 51–52.
- 4 Aistė Paliušytė, Lina Balašytė, Wilhelmas Pollis: nauji architekto veiklos šaltiniai, in: *Menotyra*, 2006, t. 43, Nr. 2, p. 25.
- 5 Wojciech Boberski, Splendor architekta. O „mediach sławy“ w czasach nowożytnych, in: *Architekt, budowniczy, mistrz murarski*, p. 39–40.

procesus⁶. Iki XVIII a. 4-ojo dešimtmečio skyrėsi tik chronologinės ribos – idėjos kiek vėlavo. Lietuvoje ilgiau išsilaike tradicinis architektūros, kaip praktinio meno (lot. *artes mechanicae*)⁷, priskiriamo amatams, suvokimas. Tai pasireiškė konservatyvia statybų organizavimo praktika, edukacijos būdais ir neaukšta (vidutinio miestiečio⁸) architekto padėtimi Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenėje. Įkūrus mūrininkų cechus, konservatyvi, Viduramžiams būdinga statybos ir praktinio šios srities profesinio mokymo (t. y. patyrimo perdavimo darbiniau pavyzdžiu, nenaudojant teorinių žinių) sistema instituciškai buvo integruota į bendrą organizacinę amatų sanklodą⁹. Lietuvoje tai įvyko XVI a. pabaigoje, kai 1595 m. Vilniuje buvo įkurtas mūrininkų cechas (pvz., Krokuvoje toks cechas įsteigtas 1512 m., Liubline – 1571 m., Lvove – 1572 m.). Architektai savo cecho neturėjo ir buvo priversti šlietis prie mūrininkų, akmenskaldžių ir dailidžių. Panaši neapibrėžta buvo ir vienuolių projektuotojų (o jie sudarė didelę visos statybų rinkos dalį) institucinė padėtis Lietuvoje. Pavyzdžiui, jėzuitas Giovanni (Joannes) Maria Bernardoni (apie 1541–1605 m.), į Lenkiją ir Lietuvą 1583 m. atvykęs iš Italijos jau kaip subrendęs architektas-projektuotojas, čia tenkinosi mūrininko vardu (vadinamas *designator bonus, murator, murarius, caementarius*), nors suprojektavo grašiąją Dievo Kūno bažnyčią Nesvyžiuje¹⁰, ir tik gerokai po mirties, jau XVII a. 4-ajame dešimtmetyje, bernardinų kronikininko buvo pagerbtas kaip architektas¹¹. Lietuvoje architektūrinei veiklai įgyjant institucinį amatininkišką pobūdį, veik lygiagrečiai vyko ir priešingas procesas, paremtas humanistine architektūros, suvokiamos kaip mokslas, koncepcija, gimusia renesansinėje Italijoje. Tam, kad pakiltų iš amatininkystės lygmens, architektas turėjo du kelius: suartėti su dvaro aplinka arba su mokslo pasauliu. Mėgindami pagerinti savo socialinę padėtį, projektuotojai ėmė siekti, kad jų profesinė veikla būtų įtraukta į laisvųjų menų sritį, labiau artimesnę mokslui nei amatui¹², kaip tai buvo susiklostę Europoje. Ten, visų pirma Italijoje, architektūra intelektualinės disciplinos statusą išsikovojau jau XV–XVI a. ir buvo pripažinta „laisvuju menu“ (lot. *artes liberales*). Lotyniškas

6 Apie meno suvokimą Naujausiais amžiais žr.: Paul Oscar Kristeller, *The Modern System of the Arts*, in: *Journal of the History of Ideas*, 1951, t. XII, p. 496–527; 1952, t. XIII, p. 17–46; Władysław Tatarkiewicz, *Od dawnego do dzisiejszego pojęcia sztuki*, p. 27–34.

7 Europoje brėkstant Renesansui, menai (architektūra, tapyba, skulptūra, muzika, poezija) buvo suvokiami dar pagal viduramžišką tradiciją – kaip sritis, artima ir mokslui, ir amatui. Todėl menai skirstyti į dvi grupes – laisvuosius (lot. *artes liberales*) ir mechaninius (lot. *artes mechanicae*). Laisvieji menai daugiau ar mažiau atitiko tai, ką šiandien suvokiame kaip *mokslus*, o mechaniniai – kaip *amatus*.

8 Apie visuomeninę menininko padėtį žr.: Tadeusz Mańkowski, *Walka o godność artysty*, p. 43–63; Idem, *Fabryka Ecclesiae*; Adam Miłobędzki, *Architektura i społeczeństwo*, p. 224–265.

9 *Akty cechów wileńskich*, oprac. Henryk Łowmiański, Maria Łowmiańska przy współpracy Stanisława Kościalkowskiego, Wilno, 1938, t. 1, p. 173.

10 Jan Poplatek, Jerzy Paszcenda, *op. cit.*, p. 83–84; Robert M. Kunkel, *op. cit.*, p. 13–19.

11 Wojciech Boberski, *Splendor architekta. O „mediach sławy“ w czasach nowożytnych*, p. 29.

12 Władysław Tatarkiewicz, *Historia estetyki*, p. 62.

žodis *ars* reiškia teorines žinias, *artes liberales* žymėjo teorinius mokslus, kurie jau romėnų laikais sudarė kilmingųjų, t. y. laisvųjų (lot. *liber*) žmonių, skirtingai nuo paprastųjų (lot. *vulgaris*), išsilavinimo dalį. Įsitvirtinant architekto kaip plačiau išsilavinimu pasižyminčio intelektualo (ciceroniškojo oratoriaus ir vitruvijiškojo architekto pavyzdžiu) sampratai, siekusieji šios profesijos visų pirma gilinosi į „įveiklintos“, arba praktinės, geometrijos (lenk. *geometria w dzialaniu*) ar matematikos dalykus, kadangi pastarieji mokslai buvo vienas iš kelių, vedančių į *artes liberales* sritį. Juo labiau tai buvo svarbu architektui, kurio darbe ypač reikalingos matematinės žinios. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje architektūros pradmenys pradėti dėstyti vienuolijų (visų pirma jėzuitų, vėliau – ir pijorų) akademijose bei kolegijose kaip integrali matematikos disciplinos dalis¹³.

Patekęs į *artes liberales* aplinką, projektuotojas iš amatininko tapo kūrėju, kuris dirba pasitelkdamas intelekto ir mokslo žinių „instrumentus“, o ne pragyvenantis iš darbo rankomis (t. y. amato). Kartu keitėsi ir architekto socialinis statusas. Praktikai palaipsniui suaugant su teorija, pakito ir visa architekto veiklos sandara. Greta cechų Italijos menininkai, sekdami filosofų ir poetų pavyzdžiu, XVI a. pradėjo organizuoti akademijas, t. y. pakylėjo architekto ir kitų menininkų profesiją į garbingą universitetinio mokslo lygį¹⁴. Europos Šiaurėje šis procesas truko kiek ilgiau. Vilniuje tai įvyko 1773 m., kai vyskupo ir Edukacinės komisijos vadovo Ignoto Masalskio rūpesčiu Vilniaus universitete pradėta dėstyti architektūra kaip savarankiška, nuo matematikos atsiskyrusi, disciplina: vyskupo dvaro architektas (nuo 1771 m.), karo inžinierius Martynas Knakfusas¹⁵ vadovavo praktinės architektūros kursui, o matematikas Motiejus Kiselevskis mokė architektūros teorijos dalykų¹⁶.

Projektuotojo vertės ūgtelėjimą patvirtina XVII a. antrojoje pusėje Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje pradėjusi gilėti profesinė diferenciacija: stipriai

13 Rasa Butvilaitė, Architektūros teorija XVIII a. Lietuvoje, in: *Menotyra*, 2012, t. 19, Nr. 4, p. 257–267.

14 Nicolaus Pevsner, *Academies of Art. Past and Present*, New York: Da Capo Press, 1973.

15 Vladas Drėma įsitikinęs, jog M. Knakfusas pradėjo dėstyti, kuomet dar nebuvo įkurta Edukacinė komisija, žr. Vladas Drėma, Materialy do dzialalności architekta Marcina Knakfusa, in: *Biuletyn Historii Sztuki*, 1964, Nr. 3, p. 199. Tačiau 1773 m. rugsėjo 10 d. posėdžiaujantis Abiejų Tautų Respublikos seimas sužinojo apie popiežiaus bulę, kuri skelbė jėzuitų ordino panaikinimą visose valstybėse, ir jau spalio 14 d. Seimo nutarimu buvo sudaryta Edukacinė komisija. Žinoma, jos oficialūs mokslo ir mokymo reformavimo rezultatai pasirodė tik 1774 m., t. y. kai buvo reglamentuotas Komisijos biudžetas. Vis dėlto svarbu pripažinti faktą, kad architektūra Lietuvos vyriausiojoje mokykloje pradėta dėstyti išimtinai Edukacinės komisijos pirmininko I. Masalskio pastangomis.

16 Panaikinus jėzuitų ordiną, tarp pasauliečio ir kunigo profesoriaus kilo nesutarimų. M. Knakfusas siūlėsi abu kursus dėstyti vienas (už vieną atlyginimą), kad „tik nereikėtų būti kunigo M. Kiselevskio kolega“. Šis, sužinojęs M. Knakfuso sumanymą, pasisiūlė dėstyti abu kursus už pusę atlyginimo. 1774 m. M. Knakfusas kreipėsi laišku į I. Masalskį, prašydamas išspręsti šią „dvikovą“ – atleisti jį arba M. Kiselevskį iš pareigų. I. Masalskis, kaip menų mecenatas, buvo suinteresuotas palikti akademijoje M. Knakfusą, o ne matematiką M. Kiselevskį. Pastarasis buvo išsiųstas į Pinsko gimnaziją „mokyti architektūros“, žr. Vladas Drėma, Materialy do dzialalności architekta Marcina Knakfusa, p. 199.

padaugėjo profesionalių architektų (vietinių bei atvykusių) ir profesionalių mūrinių. XVIII a. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje architektai statybinių veiklų hierarchijoje jau užėmė aukštą padėtį: tai liudija faktas, kad cechinių išsilavinimą turėję meistrai buvo nebepavaldūs cechui, projektavo ir vadovavo statyboms kaip laisvos profesijos atstovai. Tokia buvo daugelio XVIII a. pirmojoje pusėje ir viduryje gausiose Vilniaus (ir kitų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vietų) statybose dirbusių projektuotojų profesinė veikla.

Cechinio lavinimo „mokyklą“ išėjo daug garsių Vilniuje kūrusių architektų, kurių dauguma buvo kilę iš habsburgiškų kraštų ir Pietų Vokietijos. Tai Pranciškus Ignacas Hoferis, Abraomas Würtzneris, Joachimas Herdegenas. Kaip mokinyš ceche karjerą pradėjo ir Vilniaus vėlyvojo Baroko mokyklos įžymybė Jonas Kristupas Glaubicas¹⁷. Pameistrio praktiką daugiau nei metus (nuo 1732 m. rugpjūčio 17 d. iki 1734 m. vasario 15 d.) jis atliko Gdansko mūrinių ceche pas meistrą Gottfriedą Försterį¹⁸. Lenkų istorikas Janusz Palubickis, remdamasis to meto įprastinių kelionių tipų ir maršrutų analize, daro prielaidą, kad nuolat Gdanske J. K. Glaubicas negyveno, čia mokslų nėjo, o atvyko į miestą kaip besilavinantis visateisis pameistris ir dirbo minėto mūrinių meistro dirbtuvėje. Architekto apsilankymas Gdanske buvo kasmetinių pameistrio, besimokančio Baltijos, Hamburgo–Brėmeno ar Vroclavo–Leipcigo–Drezdeno srityse, kelionių dalis¹⁹. Grįžęs iš Gdansko, J. K. Glaubicas pirmaisiais metais buvo tituluojamas *magister murarius*, o po poros metų jau įvardijamas *Structur Maurermeister, Architekt*²⁰. Nėra duomenų, kokie instituciniai veiksniai lėmė J. K. Glaubico profesinio statuso virsmą iš mūrinių į architektą (šis, kaip ir kiti Vilniaus architektai, į mūrinių ir dailidžių cechą nestojo). Jerzy'io Kowalczyko nuomone, tiesiog buvo „įvertintos jo kūrybinės galimybės“²¹.

Šiuo laikotarpiu gana nesudėtinga atskirti mūrinių nuo architekto; tai padaryti kur kas sudėtingiau, jeigu architektas buvo vienuolis – jo priklausymas vienuolijai painiojamas su profesine ar pedagogine kvalifikacijomis, neretai net garsių architektų nurodoma ne profesija, o priklausymas dvasiniam luomui. Pavyzdžiui, Tomas Žebrauskas, Vilniaus jėzuitų akademijos observatorijos ir kelių įspūdingų bažnyčių projektuotojas, šaltiniuose vadinamas matematikos

17 Idem, *Vilniaus Šv. Jono bažnyčia*, Vilnius: R. Paknio leidykla, 1997, p. 69–72, 96–97, 124.

18 Janusz Palubicki, Informacja o pobycie Jana Krzysztofa Glaubitza w Gdansku, in: *Biuletyn Historii Sztuki*, 1980, Nr. 1, p. 76.

19 J. Palubickis spėja, kad išvykęs iš Gdansko ir prieš atvykdamas į Vilnių J. K. Glaubicas galėjo lankytis Karaliaučiuje, kuris tuo metu buvo svarbus maršruto Gdanskas–Vilnius centras, žr. *Ibid.*, p. 6.

20 Vladas Drėma, Materiały do historii sztuki Wielkiego Księstwa Litewskiego: Jan Krzysztof Glaubicz, Jan Hedel, Jan Melich, in: *Biuletyn Historii Sztuki*, 1977, Nr. 1, p. 63.

21 Jerzy Kowalczyk, Architektūros mokymas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje naujaisiais laikais, in: *Vilniaus dailės akademijos darbai*, t. 21: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Barokas: formos, įtakos, kryptys*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001, p. 199.

profesoriumi, Teologijos fakulteto asistentu, muziejaus ir matematikos bibliotekos vadovu ir tik nekrologe 1758 m. įvardytas architektu²²; Kazimieras Kamienski (1751–1828 m.), XVIII a. paskutiniame ketvirtyje daug projektavęs Lietuvos pranciškonų statybų, Kražiuose dėstęs logiką, matematiką ir architektūrą²³, ten parašęs veikalą *Architektūros pradmenys*²⁴, šaltiniuose minimas tik kaip „vienuolis pranciškonas“.

XVI–XVIII amžiais, kurie Abiejų Tautų Respublikoje buvo paženklinoti karų, išaugo artilerijos ir karo inžinerijos specialistų poreikis. Statybinė inžineriaus veikla Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje profesiniu ir socialiniu požiūriu buvo kur kas labiau apibrėžta nei architekto veikla²⁵. Tuo metu karo inžineriaus profesinė kompetencija aprėpė artilerijos, fortifikacijos, kartografijos ir visų karinės inžinerijos šakų (kelių, tiltų statybos, artilerijos šaudmenų įrengimo, karo technikos) sritis, o pagal poreikius – ir civilinės architektūros darbus²⁶. Kaip tik dėl tokios plačios inžineriaus veiklos specifikos Lenkijos ir Lietuvos mokslų sistemoje įsitvirtino gana talpi *architectura militaris* sąvoka. *Architectura militaris* kai kuriose mokyklose vėliau išaugo į savarankišką discipliną, jungusią artilerijos ir karo inžinerijos žinias; šios profesijos atstovai tarnavo kariuomenėje ir buvo pradėti vadinti kariuomenės arba karo architektais²⁷. Tai, kad karo inžinerijos atstovai (Adomas Freytagas (1631 m.), Juozapas Narūnavičius-Naronskis (1655–1659 m.), Kazimieras Semenavičius (1650 m.)) ėmė rengti ir publikuoti mokslinius savo srities veikalus, tik dar labiau sustiprino profesijos prestižą. Architektūra pradėta suvokti ne vien praktiniu, bet ir teoriniu lygmeniu, tai reiškia, jog ji imta pripažinti mokslo, o ne amatų srities dalimi, garbingų „naudingų mokslų“ – *artes utiles* – atstove. Aiškiai suvokta architekto (inžineriaus) ir matematiko veiklų skirtumo prigimtis. Fortifikacijos bei artilerijos mokslais domėjosi elito atstovai

22 Jan Poplatek, Jerzy Paszcenda, *op. cit.*, p. 225–227.

23 Vladas Drėma, *Materiały do historii sztuki Wielkiego Księstwa Litewskiego*, p. 225.

24 [K. Kamiński], *Wiadomości Początkowe Architektury. O Sklepieniach. N. 5. O Parciu Sklepien. N. 4.* [1798], Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 3-293.

25 „Inžineriaus“ sąvokos supratimą XVII a. vaizdžiai iliustruoja Simono Okolskio herbyne pateiktas *Geometer* herbo apibūdinimas: „Ieszczę w ten czas nie znano w Polsce Indzi nyerów / Geometrami zwano takich kawalerów, / Co reduty, szańce sypią, kopia miny, / Wąłac nieprzyziacielskie mury, na ruiny. / Iaki był ze Franczey ktoremu ta dana / Ozdoba: Herb Szlachecki w Moskwie za Stefana“ (Szymon Okolski, *Orbis Polonus in quo antiqua Sarmatarum gentilitia, pervetustae nobilitatis Poloniae insignia, etc., specificantur*, Cracoviae, 1641, p. 206). Vertimas: „Tuo metu Lenkijoje dar nežinoti inžinieriai, / Geometrais vadinti tokie riteriai, / Tie, kur redutus ir apkasus supila, minas užkasa, / Nedraugų mūrus griuvėsiams paverčia, / Toks tad buvo Prancūzas, kuriam suteikė tą pagerbimą: / Herbą bajorišką Maskvoj Steponas.“

26 Tadeusz Marian Nowak, *O zawodzie inżyniera wojskowego w Polsce XVII w.*, p. 475–479.

27 Idem, *O nauczaniu przedmiotu Architectura militaris w Pijarskim kolegium Wileńskim w drugiej połowie XVIII w. na tle wcześniejszego rozwoju tej gałęzi wiedzy*, in: *Wkład pijarów do nauki i kultury w Polsce XVIII–XIX wieku*, pod red. I. Stasiewicz-Jasiukowej, Warszawa, Kraków: Zakład Historii Nauk Społecznych Instytutu Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN. Polska Prowincja Pijarów, 1993, p. 293.

ir kai kurie bajorai, troškę sūnams užtikrintos karininko duonos. Didikai rodė ypatingą susidomėjimą ir civilinių pastatų bei parkų projektavimu, mat tai atliepė riterių-žemvaldžių luomo etosą.

XVII–XVIII a. pirmojoje pusėje Abiejų Tautų Respublikoje nebuvo specializuotų aukšto lygio šių sričių studijų, todėl dalykų buvo mokomasi individualiai (privačiai) ar vykstama studijuoti į užsienį, visų pirma į *architectura militaris* centrus Nyderlanduose, Italijoje, Prancūzijoje. Brangias šviečiamąsias keliones ir studijas užsienyje sau galėjo leisti tik didikai. Tokių pavyzdžių nemaža pirmiausia Radvilų giminės istorijoje. Daug statybų inicijavo didysis etmonas Mykolas Kazimieras Radvila Žuvelė (1702–1762 m.), architektams jis pateikdavo „savo ranka nubraižytus abrisus“²⁸. Kitos didikų giminės – Višnioveckių – atstovą Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanclerį ir didįjį etmoną Mykolą Servacijų (1680–1744 m.) amžininkas apibūdino kaip „architektonikos, kurios išmoko svečiuose kraštuose, ir kurią su ypatingu kūrybiniu skoniu tarp poniškų užsiėmimų rinkosi“, žinovą²⁹. Jis prisimenamas kaip 45 rūmų savo valdose „invencijų“ autorius³⁰. Architektūriniai įgūdžiai turėjo akivaizdžią praktinę naudą: šioje srityje išprusę užsakovai tvirtindavo kiekvieną savo valdose vykdomą projektą – nuo bendros koncepcijos iki smulkesnių architektūrinių detalių, todėl tam tikra prasme laikytini pačių užsakytų projektų idėjinės programos ir meninių formų bendraautoriais.

Architectura militaris et civilis žinios tapo didikų išsilavinimo kanono dalimi, tačiau į šias sritis gilintasi tik kaip į papildomas, neprofesines studijas (šių dalykų buvo mokoma ir XVIII a. itin paplitusiose bajorų akademijose³¹). Prancūzų keliautojas Hubertas Vautrinus kelerius metus (1777–1782 m.) viešėjęs Lenkijoje ir Lietuvoje, pastebėjo, kad čia „magnatai, nors truputį išsilavinę, žino architektūros teoriją, tačiau Vitruvijaus meną suvokia tik teoriškai“³². Taigi didikai vertino profesinę architekto veiklą, mielai ja domėjosi, tačiau ne kaip profesija, t. y. kaip pagrindine darbine veikla, teikiančia pragyvenimo šaltinį, bet kaip papildomu užsiėmimu.

Gana aukštą ir garbingą architekto padėtį visuomenėje liudija ir šios profesijos atstovų dalyvavimas didikų edukacijos procese. XVIII a. pirmojoje pusėje gilėjant

28 Hanna Dymnicka-Woloszyńska, Radziwiłł Michał Kazimierz zwany „Rybeńko“ (1702–1762), in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXX, Wrocław: Ossolineum, Polska Akademia Nauk, 1987, p. 299–306; 1753 m. liepos mėn. J. Frycinskio laiškas, Archiwum Główne Akt Dawnych (toliau – AGAD), Archiwum Radziwiłłów (toliau – AR), dz. V, nr 3902, l. 89.

29 Zbigniew Rewski, Nieznane źródło do dziejów Łucka, in: *Znicz*, R. III, 1936, Nr. 11, p. 144.

30 *Ibid.*

31 Rasa Butvilaitė, Architektūros mokymas bajorų akademijose, kadetų ir inžinierių korpuso mokyklose XVIII amžiuje, in: *XVIII amžiaus studijos*, t. 2: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Valsitybė. Kultūra. Edukacija*, sudarytoja Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015, p. 183–197.

32 Cit. pgl. Zbigniew Rewski, *Majstersztyki Krakówskiego cechu mularzy i kamieniarzy XVI–XIX wieku*, Wrocław: Zakład im. Ossolińskich, 1954, p. 33.

atotrūkiui tarp aristokratų lavinimo Vakaruose ir Abiejų Tautų Respublikoje, kur dar vyravo tradicinė filologinės krypties mokykla, Lietuvoje ir Lenkijoje didikų bei stambesniųjų bajorų aplinkoje įsivyravo paprotys atžalą mokyti namuose, parūpinant jam gubernerių ir mokytoją ar plačiau besispecializuojančius kelių „naudingų dalykų“ mokytojus³³. Toks individualus mokymas³⁴ greta gimtosios, prancūzų ir lotynų kalbų, istorijos, etikos, politikos mokslų dažniausiai aprėpė ir karines praktikas, architektūros žinias, piešimą, muziką, šokius – visa, kas gali ugdyti būsimą savarankišką, savimi pasitikintį Abiejų Tautų Respublikos dvaro didiką – valstybės pareigūną. Stiprėjančią Prancūzijos kultūrinei įtakai, architektūros pagrindų, teorijos ir projektavimo pradmenų magnatų dvaruose individualiai mokė *maitre* (metrai) – dažniausiai taip prancūziškai vadinti mokytojai. Tokiu *maitre* Lietuvoje XVIII a. viduryje buvo prancūzas architektas Jacques'as Deleau (Jakubas Deleau). Laiške, rašytame iš Vilniaus 1768 m. balandžio 18 d. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės etmonui Aleksandrui Mykolui Sapiegai, jis užsiminė, jog „nuo dvidešimties su viršum metų Lietuvoje ir Lenkijoje pirmaujantiuose dvaruose [buvo] ponaičių gubernierių“, o be to, atliko įvairius inžinieriaus ir architekto darbus³⁵.

Jaunųjų didikų išsilavinimą, skonį, saloninio bendravimo įgūdžius, taip pat *Architectonica civilis et militaris* žinias papildė kelionės, dažniausiai į Prancūziją ir Italiją³⁶. Jie lankydavosi bažnyčiose, rūmuose, pilyse, miestų tvirtovėse; taip pat klausydavosi žymių architektų paskaitų arba pirkdavosi architektūros albumus bei traktatus, jų užsisakydavo per tarpininkus. Daug tokių veikalų buvo sukaupę savo dvarų bibliotekose³⁷. Architektas bajoras Andriejus Jeziornickis, nuo 1698 m. darbavęsis pas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanclerį Karolį Stanislovą Radvilą

33 Meilė Lukšienė, *Demokratinė ugdymo mintis Lietuvoje, XVIII a. antroji – XIX a. pirmoji pusė*, Vilnius: Mokslas, 1985, p. 15.

34 Šitokios mokymo formos suaktyvėjimą lenkų istorikas Stanislawas Kotas linkęs sieti su Europoje vis labiau stiprėjančiu nusistatymu prieš senąją lotyniškos mokyklos tradiciją ir prie gyvenimo poreikių priderintos naujos edukacinės programos diegimu (žr. Stanislaw Kot, *Reforma szkolna Stanislawo Konarskiego*, Kraków: Gebethner i Wolff, 1923, p. 1–8). Vienas įtakingiausių senosios mokyklos „revizuotojų“ sensualistas Johnas Locke'as (1632–1704 m.), buvęs populiarius ir tarp Lietuvos intelektualų, pasiturinčių šeimų atžalas siūlė lavinti privačiai (*Ibid.*; Meilė Lukšienė, Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. pirmojoje pusėje, in: *Pedagogikos darbai*, 1970, t. IV, p. 313).

35 J. Deleau laiškas A. M. Sapiegai, Biblioteka Narodowa w Warszawie, Dział Rękopisów, sygn. III. 3287/1-4, l. 178.

36 Domėjimosi architektūra pavyzdžiu didikams buvo Augustas II: jis garsėjo kaip architektas mėgėjas, kurio sugebėjimais jie galėjo įsitikinti dažnai viešėdami Drezdene, Varšuvoje. Išsilavinę magnatai neretai patys buvo rūmų, bažnyčių projektų, ikonografinės programos bendraautoriai, koreguotojai; skaitė architektūros traktatus, kaupė vaizdų ir pavyzdžių albumus, neretai net patys mėgino rašyti svarstymus apie meną, taikliai fiksavo meninius kelionių įspūdžius.

37 Italų autorių architektūros traktatų funkcionimą Abiejų Tautų Respublikos didikų knygų rinkiniuose tyrinėjo J. Kowalczyk, žr. Jerzy Kowalczyk, *Sebastiano Serlio a szuka polska*, p. 7–27; Boguslavo Radvilos architektūros knygų rinkinius aptarė Paulina Buchwald-Pelcowa, *Książki z dziedziny architektury w księgozbiore Bogusława Radziwiłła*, in: *Podług nieba i zwyczajowi polskiego. Studia z historii architektury, sztuki i kultury ofiarowane Adamowi Miłobędzkiemu*, Komitet redakcyjny: Zbigniew Bania et al., Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1988, p. 580–584.

Palenkės Bialos dvare³⁸, šio iniciatyva ir lėšomis 1700-ųjų pradžioje buvo išsiųstas pusantrų metų „į svečias šalis – Prancūziją ir Italiją, tai yra į Paryžių ir itališkus kraštus, pasitobulinti architektūros mene ir kituose panašiuose [menuose], o be to, [kad] gerai apžiūrėtų pastatus, rūmus, sodus, kanalus, parkus ir fontanus [ir sykiu padėtų lavintis Jo Malonybės sūnums]“. Iki Paryžiaus A. Jeziornickis keliavo jaunųjų Radvilų Mikalojaus ir Mykolo draugijoje, ir jų dėka aplankė daug įdomybių, buvojo Versalyje, kur buvo priimti pas karalių, čia domėjosi hidrauliniiais įrenginiais (juos įvardijo kaip *miracula intermiracula*), tiekiančiais vandenį rezidencijai. Pas kelis metrus (deja, savo laiškuose-raportuose nenurodė jų pavardžių) privačiai mokėsi architektūros meno. Su Radvilaičiais pastudijavo ir privačioje Laborgo (Lompré?) akademijoje, kurioje lankė matematikos, piešimo, architektūros, geometrijos ir kitų mokslų pamokas, tobulino fechtavimo įgūdžius ir šokių figūras, mokėsi groti liutnia³⁹. Globėjui A. Jeziornickis nuolat siuntė laiškus ir vizualinių įspūdžių eskizus, atliktus plunksnele, įvairias knygas, architektūros veikalus ir vario raižinius⁴⁰. Metus pabuvojęs Paryžiuje, 1701 m. vasarį per Lioną, Marselį ir Livorną iškeliavo į Italiją, Romą, kur K. S. Radvilos agentas Romoje, kunigas Stefano Liberty, padėjo jam susisiekti su vietiniais architektais. A. Jeziornickis užtikrino savo mecenatą, jog „galiausiai Monsinoras S. Liberty rekomendavo man vieną labai gerą architektą, kurį turi vienas kardinolas, supažindins mane su juo, sako, kad nebrangininkas“ (laiške nurodė nei kardinolo, nei architekto pavardžių). Tris mėnesius išbuvęs Romoje, A. Jeziornickis per Veneciją (kuria labai žavėjosi, ypač Šv. Morkaus katedra ir arsenalu), Vieną ir Krokuvą grįžo į Palenkės Bialą. Prieš išvykdamas iš Romos, suruošė ir išsiuntė Radviloms siuntinį su architektūros knygomis ir graviūromis (lot. *stampus*), kurios turėjo pasitarnauti savų rezidencijų statybomis gyvai besidominčiam kunigaikščiui. Grįžęs iš studijų, A. Jeziornickis dar 35 metus (iki 1736 m.) dirbo Radviloms, projektavo įvairius pasaulietinius statinius ir bažnyčių altorius kunigaikščių valdose⁴¹. Jo įgyvendinti projektai Palenkės Bialos rezidencijoje liudija, kad Prancūzijoje įgyta barokinio klasicizmo patirtis jo kūryboje paliko gilų įspaudą.

Domėjimosi architektūra pavyzdžiu didikams buvo ir valdovai: Augustas II, garsėjęs kaip architektas mėgėjas⁴², ir Stanislovas Augustas Poniatovskis. Anglų

38 Jerzy Baranowski, Pałac w Białej Podlaskiej. Proba rekonstrukcji stanu z XVII w., in: *Biuletyn Historii Sztuki*, 1967, Nr. 1, p. 52; Euzebiusz Łopaciński, Biała Podlaska. Materiały archiwalne, in: *Biuletyn Historii Sztuki*, 1957, Rok XIX, Nr. 1, p. 31; Jerzy Kowalczyk, Rola Rzymu w późnobarokowej architekturze polskiej, in: *Rocznik Historii Sztuki*, 1994, t. XX, p. 220–221.

39 Architekto A. Jeziornickio laišakai K. S. Radvilai, iš Paryžiaus, AGAD, AR, dz. V, nr 6089, l. 5–13 (1700 m. kovo mėn.), l. 22–23 (1700 m. rugsėjo mėn.); J. Baranowski, Pałac w Białej Podlaskiej, p. 52.

40 Architekto A. Jeziornickio laišakai K. S. Radvilai, 1699–1704 m., AGAD, AR, dz. V, nr 6089, l. 5, 9, 12–13.

41 Tačiau keliolika metų dėl Šiaurės karo statybų buvo gerokai sumažėję. Dėl savo nuopelnų ir bajoriškos kilmės (herbas *Świat*) A. Jeziornickis gaudavo įvairių žemės urėdų, žr. Narodowy Instytut Dziedzictwa, Ośrodek Dokumentacji Zabytków, teka I, k. 47, l. 32–33.

42 Jerzy Kowalczyk, August II i architekci warszawcy, in: *Architektura i Urbanistyka*, 1988, t. XXXIII, sąs. 1, p. 3–17.

keliautojas Williamas Coxe'as, 1778 m. lankęsis Lenkijoje, savo kelionės užrašuose užfiksavo iškalbingą pastebėjimą: „Karalius įsimylėjęs architektūrą, pats braižo įvairių pastatų planus ir net kuria piešinius su atskirų apartamentų dekoravimo idėjomis.“⁴³ Išskirtines šio valdovo simpatijas architektūrai liudija ir jo meno kūrinių kolekcijos pobūdis. Stanislovo Augusto Poniatovskio kolekcionavimo kryptys buvo labai įvairios, aprėpė visas menų rūšis, vis dėlto architektūrinės tematikos objektų (architektūriniai peizažai, miestų planai ir panoramos, interjerų vaizdų piešiniai ir graviūros, architektūros elementų, ornamentų pavyzdžių albumai, projektai, brėžiniai ir pan.) grupė buvo pati gausiausia⁴⁴. Greta iš kitų Europos šalių įsigytų architektūrinių vaizdų, pavyzdžių albumų, teorijos traktatų buvo kaupiamas dar vienas labai svarbus rinkinys – tuo metu valstybėje dirbusių architektų piešiniai, architektūriniai projektai, interjerų įrangos kompozicijos. Raižinių kabinete, jo tyrinėtojos Teresos Kosseckos žodžiais, buvo ištisas „karališkasis architektūros archyvas“⁴⁵: svarbių visuomeninės ir sakralinės paskirties objektų, privačių pastatų ar proginių statinių projektai, sukurti patyrusių profesionalų, mažiau žinomų architektų ar perpaišyti, perbraižyti Riterių mokykloje studijavusių kadetų. Kaip tik per šį Raižinių kabineto lobyną mus pasiekė unikalūs Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės architektų Lauryno Gucevičiaus, Martyno Knakfuso, Giuseppe'ės de Sacco, Sapiegų dvaro architekto atvykėlio iš Saksonijos Jano Samuelio Beckerio projektai ar bajorų mokyklų auklėtinių architektūriniai piešiniai, bylojantys ne tik kūrybinių ieškojimų kelius, pirmuosius naujo – klasicizmo stiliaus žingsnius Abiejų Tautų Respublikoje, karališkosios mecenatystės kryptis, skonį ar prioritetus, bet ir pačių architektų profesinių studijų turinį bei būdus⁴⁶. Stanislovo Augusto teikiamų apdovanojimų, įvertinimo sistema, pagarbos kūrėjams ženklai (pvz., eksjėzuito Piotro Świtkowskio parengtą ir 1782 m. publikuotą knygą *Kaimo statyba*⁴⁷, L. Gucevičiaus Vilniaus katedros projektą 1783 m. valdovas apdovanojo *Merentibus* medaliais), meno reikalų svarstymas per

43 William Coxe, *Podróże po Polsce 1778*, in: *Polska Stanisławowska w oczach cudzoziemców*, oprac. W. Zawadzki, t. I, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1963, p. 658. T. Kosseckos studijoje publikuotas Stanislovo Augusto Poniatovskio 1784 m. Lazienkų išplanavimo eskizas, pieštas ištis išgudusia, lengva ranka, žr. Teresa Kossecka, *Gabinet rycin króla Stanisława Augusta*, Warszawa: Zamek Królewski, 1999, p. 174.

44 Teresa Kossecka, *op. cit.*, p. 14, 60–62, 151–152.

45 *Ibid.*, p. 18, 109–117.

46 Stanislovas Augustas Poniatovskis dažnai naudojosi Bajorų mokyklos kadetų paslaugomis užsakydamas perpiešti „abrisus“, rūmų, bažnyčių ar visuomeninių pastatų brėžinius ir projektus. Raižinių kabineto rinkiniuose nemažai tokių profesionaliai atliktų perpiešinių, žr. *Katalog rysunków z Gabinetu Rycin Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, część II: *Miejsowości różne*, oprac. Teresa Sulerzyska, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1969, p. 32–34, 201, 213.

47 [Piotr Świtkowski], *Budowanie wiejskie dziedzicom dóbr i possessom, toż wszystkim jakąkolwiek zwierchność po wsiach i miastach mającym do uwagi i praktyki podane*, Warszawa, Lwów, 1782 (2 leid. 1793; 3 leid., 1794).

garsiuosius „architektūros trečiadienius“⁴⁸ skatino architektus dar labiau pasitemti profesinėje srityje, norint būti pastebėtiems valdovo dvaro aplinkoje. Galiausiai pabrėžtinai ir viešas valdovo suinteresuotumas menu, visų pirma architektūra, davė impulsų plisti susidomėjimui šia kūrybos ir mokslo sritimi tarp didikų, darė įtaką bajorų kolekcionavimo madoms, kėlė socialinį profesijos prestižą.

Patyrę ir paklausūs architektai dvaro aplinkoje buvo geidžiami projektuotojai ir laukiami svečiai. Tai liudija šaltiniai, korespondencijos retorika. Antai Starodubo seniūnė Marcijona Abramavičienė 1786 m. laiške išdidžiai užsimena, kad jos rūmų Vilniuje statybos metu „visuomet prie mano stalo maitindavosi kapitonas ir architektas [Augustinas Kosakauskas]“, vėliau jam nuoširdžiai dėkojo už „triušą ir uolumą“ statybų metu⁴⁹. Dvarininkas nuo Jurbarko Ulikevičius [?] 1780 m. nuolankiai prašė A. Kosakauską parengti visos dvaro sodybos projektą pagal paties užsakovo sumanytą koncepciją, tačiau visiškai pasikliaudamas „žinomu visų pripažintu savo talento tobulumu“⁵⁰. Tai, kad architektas buvo populiarus ir mėgiamas, byloja ne tik užsakymų Vilniuje ir toli nuo jo gausa bei įvairovė, bet ir nuolanki besikreipiančių užsakovų retorika. Pavyzdžiui, 1792 m. tūlas Bobeckis rašė A. Kosakauskui: „Labai daug žmonių meldė manęs, kad rašyčiau Ponui Geradariui, prašydamas kuo greičiau atvykti į Vilnių, nes daugelis nori pradėti statybas, bet negali nepasitarę prieš tai su Jumis žinoti, kokias ruošti statyboms medžiagas. Dėl to visų pageidaujančiųjų vardu nuolankiai prašau atvažiuoti.“⁵¹ Aukštą reputaciją turėjo ir bičiuliškus santykius su užsakovais taip pat palaikė Giuseppe de Sacco – „Jo Karališkosios Didenybės architektas Gardine“, „geriausias iš geriausių architektų, kada nors gyvenusių Gardine“. Jis visą laiką turėjo „garbingą vietą prie Antano Tyzenhauzo šventinio stalo“⁵². Architektai dažnai dalyvaudavo ir vyskupo I. Masalskio organizuojamuose Verkių dvaro intelektualiniuose susibūrimuose – salonuose: buvęs Varšuvos bajorų konvikto architektūros profesorius Jurgis Kniaževičius⁵³, L. Gucevičius, M. Knakfusas (pastarasis buvo įpareigotas praprusinti jaunuosius svečius klierikus architektūros dalykuose, pamokyti braižybos)⁵⁴. Augančią architektų materialinę gerovę bei tarp miestiečių ar bajorų kylantį

48 Izidor Grzeluk, *Środy architektoniczne i malarskie czyli obiady włoskie króla Stanisława Augusta*, in: *Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie*, 1983, t. XXVII, p. 135–150.

49 Vladas Drėma, Architekto Augustino Kosakausko kūryba, in: *Lietuvos TSR architektūros klausimai*, t. VI, sąs. 2, Vilnius: Mintis, 1980, p. 70–71.

50 *Ibid.*, p. 79–80.

51 *Ibid.*, p. 80.

52 Rasa Butvilaitė, Antano Tyzenhauzo Statybos mokykla Gardine, in: *XVIII amžiaus studijos*, t. 3: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Iššūkiai. Laimėjimai. Netektys*, sudarytoja Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2016, p. 241–242.

53 Meilė Lukšienė, *op. cit.*, p. 21; Eligijus Raila, Vilniaus vyskupas Ignotas Masalskis ir katalikiška Apšvieta: edukacijos ir pastoracijos simbiozė, in: *Kultūros istorijos tyrinėjimai*, 1997, t. 3, p. 124.

54 Meilė Lukšienė, *op. cit.*, p. 39–40. Architektūrai I. Masalskis skyrė ypatingą dėmesį. Dar 1774 m. sudarytame panaikinto jėzuitų ordino narių registre I. Masalskio pavedimu buvo nurodomas eks-jėzuitų išsilavinimas, vertingiausi sugebėjimai, pabrėžta, jei kuris jėzuitas turįs meninių įgūdžių,

socialinį jų statusą patvirtina ir tai, kad jie neretai skolindavo lėšų savo užsakovams bei susisiedavo su jais giminytės ryšiais. Antai, minėtasis A. Kosakauskas kartu su tarnu persikėlė gyventi pas Vilniaus pirklių, liuteronų bendruomenės valdybos pirmininką Danielių Hertelį, „šio karštai prašomas“, buvo Vilniaus chirurgo Pranciškaus Sondeckio dukters krikštatėvis, skolino lėšų M. Abramavičienei ir D. Herteliui⁵⁵. L. Gucevičius testamentu įpareigojo savo žmonos ir vaikų globėjais būti Vilniaus vaivadijos vėliavininką Antaną Liachnickį, buvusį Vilniaus vaivadijos raštininką Ksaverą Giedraitį Juraką ir Mozyriaus statytoją (lenk. *budowniczy*) Wawrzyniecą Orzechowski⁵⁶.

Jei daugelis XVIII a. dailininkų socialinės padėties požiūriu vis dar buvo labai artimi amatininkams (laikyta, kad jų profesinė veikla ir pagrindinis pragyvenimo šaltinis pagrįsti rankų, o ne intelektiniu darbu), tai architektai dėl išsilavinimo specifiškos – išsimokslinimo universitetinėse institucijose ir karinės karjeros (kariuomenės etatuose dažniausiai užimdavo inžinierių pareigas) buvo nobilituojami. Šis luominis įsitvirtinimas buvo svarbus žingsnis kopiant aukštyne socialiniais ir karjeros laiptais. Bene ankstyviausią tokio luominio pripažinimo – bajorystės patvirtinimo už profesinę veiklą – atvejį pavyko aptikti buvus 1607 m., kai prancūzų bajoras Vilhelmas Barbier, karo architektas, Jono Karolio Chodkevičiaus rūpesčiu buvo indigenuotas (t. y. patvirtinta Abiejų Tautų Respublikos nobilitacija) dėl „riteriško nuopelnų kraštui“⁵⁷. 1768 m. nobilituotas Domenico Merlini, „mūsų Architektas, išmintimi ir kitomis dorybėmis šioje Karalystėje išsiskiriantis“, taip pat Augusto III dvaro architektas Szymonas Bogumilas Zugas (1733–1807 m.), kurį 1781 m. už nuopelnus ir evangelikų bažnyčios Varšuvoje suprojektavimą be atlygio ir dar 1 tūkst. dukatų fundaciją valdovas jį viešai iškilmingai apdovanojo medaliu⁵⁸. Tai reiškė, kad architektas nebebuvo tik samdomas tarnautojas, bet pats tapo mecenatu – inicijavo ir iš dalies finansavo statybas. Architektų, dažniausiai turinčių ir karininko laipsnį bei įgyvendinusių reikšmingus užsakymus stambiuose dvaruose, nobilitacija ypač suintensyvėjo valstybės padalijimų laikotarpiu: 1775 m. buvo nobilituotas minėtasis G. Sacco (kaip Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenės kavalerijos kapitonas), valdovo dvaro architektas

galis dėstyti architektūrą (tokiais, pvz., laikyti J. Matekeris, J. Romanovskis). Šaltinis publikuotas: Vladas Drėma, *Materiały do historii sztuki Wielkiego Księstwa Litewskiego*, p. 224, 226.

55 Vladas Drėma, *Architekto Augustino Kosakausko kūryba*, p. 67–69, 87.

56 Lauryno Gucevičiaus testamentas, surašytas Vilniuje 1798 m. gruodžio 7/18 d., publikuotas: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 34: *Laurynas Gucevičius ir jo epocha*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2004, p. 167–168.

57 Franciszek Maksymilian Sobieszczański, *Wiadomości historyczne o sztukach pięknych w dawnej Polsce, zawierające opis dziejów i zabytków budownictwa, rzeźby, snycerstwa, malarstwa i rytownictwa, z krótką wzmianką o życiu i dziełach znakomitszych artystów krajowych, lub w Polsce zamieszkałych*, t. II, Warszawa: S. Orgelbrand, 1849, p. 208–209.

58 *Volumina Legum*, t. VII, Warszawa: w Collegium Scholarum Piarum, 1782, p. 802–804; Franciszek Maksymilian Sobieszczański, *op. cit.*, p. 216–217.

Efraimas Schrögeris, Lietuvos kariuomenės kapitonas M. Knakfusas kaip „visuomenei pasitarnavęs“, „riteriškuose reikaluose įgudęs, mokslų pasiekęs ir kitomis tobulybėmis bei talentais pasižymėjęs“⁵⁹.

Ketverių metų seimo metu, 1790 m., kaip ir daugelis kitų nekilmingų, tačiau valstybei nusipelnusių asmenų, buvo nobilituotas L. Gucevičius „už pasiekimus moksluose ir laisvuosiuose menuose“, taip pat Stanislovo Augusto dvaro architektai Jokūbas Kubickis, Janas Kamsetzeris, Vilniaus kariuomenės inžinierių korpuso mokyklos tarnautojai architektai Mykolas Aigneris, Simonas Gorskis, Mykolas Kado⁶⁰. Tai sudarė jiems palankias galimybes investuoti sukauptas lėšas į nekilnojamąjį turimą: pagal Trečiąjį Lietuvos Statutą, kuris galiojo iki 1840 m., bajorams buvo suteikta išimtinė teisė į žemės nuosavybę (nekilmingi asmenys neturėjo teisės įsigyti ir valdyti bajorų dvarų ir žemių). Architektai įsigydavo namus mieste, dvaro sodybas ar palivarkus. Pavyzdžiui, L. Gucevičius Vilniuje Šv. Jono gatvėje turėjo dviaukštį mūrinį namą, sudarytą iš keturių aplink uždara kiemą sugrupuotų korpusų, valdė Bernotiškių palivarką Breslaujos apskrityje, žemes – paties įkurtą Laurų palivarką – Šešuolių rakte Vilniaus apskrityje, sklypą (su privilegija kruopų malūnui) „prie skersinio kanalo už vyskupo malūno“, sklypą Juodšilėje⁶¹.

XVIII a. iš cechinės sistemos išsilaisvinusio architekto-kūrėjo visuomeninė ir materialinė padėtis akivaizdžiai išaugo ir sudarė prielaidas turėti privilegijų bei įsitvirtinti kilmingųjų luome. Architekto profesijos vertei ir socialiniam statusui augti svarbų impulsą davė Apšvietos idėja apie valstybei bei visuomenei tarnaujantį ir jai atstovaujantį kūrėją. Galiausiai XIX a. pradžioje L. Gucevičius, pirmasis iš Abiejų Tautų Respublikos architektų, sulaukė monografinių kūrinių, kurie Vakarų Europoje XVIII a. jau buvo gana įprasti. 1816 m., manoma, istorikas Mykolas Balinskis paskelbė straipsnį apie architekto gyvenimo ir kūrybos kelią, aukštai įvertindamas „jo talento ir kūrybos vaisius“, pabrėždamas „didį uolumą ir pastangas“, kurias „jis parodė mokydamas statybose dirbančius amatininkus“, t. y. Apšvietos kultūros dvasioje išryškindamas architekto išsilavinimą ir pilietinį angažuotumą: „Savo gyvenimo ir pareigų atlikimu buvo šaliai naudingo piliečio dorybių pavyzdys; todėl tuo vertingesnė ir brangesnė visuomet bus jo talento darbų jamžinta atmintis.“⁶² 1823 m. architekto Karolio Podčašinskio apie L. Gucevičių ištarti žodžiai dar iškalbingesni: „Iš visų žmogiškų dalykų pats tikriausias

59 *Volumina Legum*, t. VIII, Warszawa: w Collegium Warszawskim Scholarum Piarum, 1782, p. 301–302, 679.

60 *Volumina Legum*, t. IX, Kraków: Wydawnictwo Komisji Prawniczej Akademii Umiejętności, 1889, p. 190–193; Mariusz Machynia, Valdas Rakutis, Czesław Srednicki, *Oficerowie Wojska Wielkiego Księstwa Litewskiego / Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės karininkai 1777–1794, spisy: sztab, kawaleria, artyleria wojska inżynierskie i piechota*, Kraków: Księgarnia Akademicka, 1999, p. 291–292.

61 Lauryno Gucevičiaus testamentas, *op. cit.*, p. 167.

62 Wiadomość o życiu Wawrzyńca Gucewicza profesora architektury cywilney i militarney w Uniwersytecie Wileńskim, in: *Dziennik Wileński*, 1816, t. IV, Nr. 22, p. 274–280; vertimas publikuotas: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 34, p. 168–170.

ir pastoviausias turtas yra ta asmeninė žmogaus vertė, kurią jis įgyja savo jėgomis ir įgimtais gabumais, per mokslus ir darbą, nes kiti turtai pradingsta gyvenimui bėgant, o šis, įamžintas darbais, ilgam išlieka mūsų pasaulyje. Ši asmeninė žmogaus vertė daug labiau nei laimė iškelia žmogų iš jam lygiųjų tarpo visuomenėje į vis aukštesnes šlovės pakopas, ir ja remiasi tikroji garbė tų tautų, kurios sugeba ją įvertinti ir panaudoti bendram labui.⁶³ Šie tekstai žymėjo ne tik naują Abiejų Tautų Respublikoje buvusios architektūros istoriografijos etapą, bet ir brėžė modernias architekto padėties visuomenėje bei jo veiklos vertinimo gaires.

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

- [Podczaszyński Karol], Żywot Wawrzyńca Gucewicza, architekta i profesora architektury w Szkole Głównej Litewskiej, czytany na publicznem posiadzeniu Cesarskiego uniwersytetu wileńskiego d. 15 września roku teraźn., in: *Dziennik Wileński*, 1823, t. 3, p. 14–30.
- [Świtkowski Piotr], *Budowanie wiejskie dziedziom dóbr i possessom, toż wszystkim jakąkolwiek zwierzchność po wsiach i miastach mającym do uwagi i praktyki podane*, Warszawa, Lwów, 1782 (2 leid., 1793; 3 leid., 1794).
- Akty cechów wileńskich*, oprac. Henryk Łowmiański, Maria Łowmiańska przy współpracy Stanisława Kościalkowskiego, Wilno, 1938, t. 1.
- Coxe William, Podróże po Polsce 1778, in: *Polska Stanisławowska w oczach cudzoziemców*, oprac. W. Zawadzki, t. I, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1963.
- Lauryno Gucevičiaus testamentas, surašytas Vilniuje 1798 m. gruodžio 7/18 d., publikuotas: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 34: *Laurynas Gucevičius ir jo epocha*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2004, p. 167–168.
- Okolski Szymon, *Orbis Polonus in quo antiqua Sarmatarum gentilitia, per vetustae nobilitatis Polonae insignia, etc., specificantur*, Cracoviae, 1641.
- Volumina Legum*, t. IX, Kraków: wydawnictwo Komisji Prawniczej Akademii Umiejętności, 1889.
- Volumina Legum*, t. VII, Warszawa: w Collegium Scholarum Piarum, 1782.
- Volumina Legum*, t. VIII, Warszawa: w Collegium Warszawskim Scholarum Piarum, 1782.
- Wiadomość o życiu Wawrzyńca Gucewicza profesora architektury cywilnej i militarnej w Uniwersytecie Wileńskim, in: *Dziennik Wileński*, 1816, t. IV, Nr. 22, p. 274–280.
- Baranowski Jerzy, Pałac w Białej Podlaskiej. Proba rekonstrukcji stanu z XVII w., in: *Biuletyn Historii Sztuki*, 1967, Nr. 1, p. 39–54.
- Boberski Wojciech, Splendor architekta. O „mediach sławy“ w czasach nowożytnych, in: *Architekt, budowniczy, mistrz murarski: materiały z sesji naukowej Instytutu Sztuki PAN*, Warszawa, 24–25 listopada 2004 roku, red. naukowa Hanna Faryna-Paszkiewicz, Małgorzata Omilanowska, Jakub Sito, Warszawa: Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, 2007, p. 25–46.
- Buchwald-Pelcowa Paulina, Książki z dziedziny architektury w księgozbiorze Bogusława Radziwiłła, in: *Podług nieba i zwyczaj polskiego. Studia z historii architektury, sztuki i kultury ofiarowane Adamowi Miłobędzkiemu*, Komitet redakcyjny Zbigniew Bania et al., Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1988, p. 580–584.
- Butvilaitė Rasa, Antano Tyzenhauzo Statybos mokykla Gardine, in: *XVIII amžiaus studijos*, t. 3:
- 63 [Karol Podczaszyński], Żywot Wawrzyńca Gucewicza, architekta i profesora architektury w szkole głównej litewskiej, czytany na publicznem posiadzeniu Cesarskiego uniwersytetu wileńskiego d. 15 września roku teraźn., in: *Dziennik Wileński*, 1823, t. 3, p. 30; vertimas publikuotas: *Kalba apie Lauryno Gucevičiaus, architekto ir vyriausios Lietuvos mokyklos architektūros profesoriaus, gyvenimą, pasakyta viešame posėdyje Imperatoriškajame Vilniaus universitete š. m. rugsejo 15 d.*, in: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 34, p. 170–175.

- Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Iššūkiai. Laimėjimai. Netektys*, sudarytoja Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2016, p. 238–246.
- Butvilaitė Rasa, Architektūros mokymas bajorų akademijose, kadetų ir inžinierių korpuso mokyklose XVIII amžiuje, in: *XVIII amžiaus studijos*, t. 2: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Valstybė. Kultūra. Edukacija*, sudarytoja Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015, p. 183–197.
- Butvilaitė Rasa, Architektūros teorija XVIII a. Lietuvoje, in: *Menotyra*, 2012, t. 19, Nr. 4, p. 257–267.
- Dymnicka-Woloszyńska Hanna, Radziwiłł Michał Kazimierz zwany „Rybeńko“ (1702–1762), in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXX, Wrocław: Ossolineum, Polska Akademia Nauk, 1987, p. 299–306.
- Dobrowolski Tadeusz, *Życie, twórczość i znaczenie społeczne artystów polskich i w Polsce pracujących w okresie późnego gotyku (1440–1520)*, Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1965.
- Drėma Vladas, Architekto Augustino Kosakausko kūryba, in: *Lietuvos TSR architektūros klausimai*, t. VI, sąs. 2, Vilnius: Mintis, 1980, p. 56–87.
- Drėma Vladas, Materialy do działalności architekta Marcina Knakfusa, in: *Biuletyn Historii Sztuki*, 1964, Nr. 3, p. 197–207.
- Drėma Vladas, Materialy do historii sztuki Wielkiego Księstwa Litewskiego: Jan Krzysztof Glaubicz, Jan Hedel, Jan Melich, in: *Biuletyn Historii Sztuki*, 1977, Nr. 2, p. 220–228.
- Grzeluk Izidor, Środy architektoniczne i malarskie czyli obiady włoskie króla Stanisława Augusta, in: *Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie*, 1983, t. XXVII, p. 135–150.
- Katalog rysunków z Gabinetu Rycin Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, część II: *Miejscowości różne*, oprac. Teresa Sulczyńska, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1969.
- Kossecka Teresa, *Gabinet rycin króla Stanisława Augusta*, Warszawa: Zamek Królewski, 1999.
- Kot Stanisław, *Reforma szkolna Stanisława Konarskiego*, Kraków: Gebethner i Wolff, 1923.
- Kowalczyk Jerzy, Architektūros mokymas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje naujaisiais laikais, in: *Vilniaus dailės akademijos darbai*, t. 21: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Barokas: formos, įtakos, kryptys*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001.
- Kowalczyk Jerzy, Rola Rzymu w późnobarokowej architekturze polskiej, in: *Rocznik Historii Sztuki*, 1994, t. XX, p. 220–221.
- Krawczak Czesław, *Prawo budowlane na ziemiach polskich od połowy XVIII wieku do 1939 roku*, Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, 1975.
- Kristeller Paul Oscar, The Modern System of the Arts, in: *Journal of the History of Ideas*, 1951, t. XII, p. 496–527; 1952, t. XIII, p. 17–46.
- Kunkel Robert M., Zawód architekta w Polsce w XVI wieku. Na marginesie przygotowywanego „Słownika architektów polskich i w Polsce działających“, in: *Architekt, budowniczy, mistrz murarski: materiały z sesji naukowej Instytutu Sztuki PAN*, Warszawa, 24–25 listopada 2004 roku, red. naukowa Hanna Faryna-Paszkiwicz, Małgorzata Omilanowska, Jakub Sito, Warszawa: Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, 2007, p. 13–24.
- Lukšienė Meilė, *Demokratinė ugdymo mintis Lietuvoje, XVIII a. antroji – XIX a. pirmoji pusė*, Vilnius: Moksas, 1985.
- Lukšienė Meilė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. pirmojoje pusėje*, in: *Pedagogikos darbai*, 1970, t. IV, p. 313.
- Machynia Mariusz, Rakutis Valdas, Srednicki Czesław, *Oficerowie Wojska Wielkiego Księstwa Litewskiego / Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės karininkai 1777–1794, spisy: sztab, kawaleria, artyleria wojska inżynierskie i piechota*, Kraków: Księgarnia Akademicka, 1999.
- Mańkowski Tadeusz, *Fabrica Ecclesiae*, Warszawa: Towarzystwo Naukowe Warszawskie, 1946.
- Mańkowski Tadeusz, Walka o godność artysty, in: *Przegląd współczesny*, 1938, t. XVII, Nr. 193, p. 43–63.
- Milobędzki Adam, Architektura i społeczeństwo, in: *Polska w epoce Odrodzenia. Państwo, społeczeństwo, kultura*, Warszawa: Wiedza Powszechna, 1970, p. 224–265.
- Nowak Tadeusz Marian, O nauczaniu przedmiotu *Architectura militaris* w Pijarskim kolegium Wileńskim w drugiej połowie XVIII w. na tle wcześniejszego rozwoju tej gałęzi wiedzy, in: *Wkład pijarów do nauki i kultury w Polsce XVIII–XIX wieku*, pod red. I. Stasiewicz-Jasiukowej, Warszawa:

- wa, Kraków: Zakład Historii Nauk Społecznych Instytutu Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN. Polska Prowincja Pijarów., 1993, p. 291–307.
- Nowak Tadeusz Marian, O zawodzie inżyniera wojskowego w Polsce XVII w., in: *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*, 1976, t. 21, p. 475–479.
- Paliušytė Aistė, Balaišytė Lina, Wilhelm Pollis: nauji architektų veiklos šaltiniai, in: *Menotyra*, 2006, t. 43, Nr. 2, p. 25–30.
- Pałubicki Janusz, Informacja o pobycie Jana Krzysztofa Glaubitzo w Gdansk, in: *Biuletyn Historii Sztuki*, 1980, Nr. 1, p. 76.
- Pevsner Nicolaus, *Academies of Art. Past and Present*, New York: Da Capo Press, 1973.
- Poplatek Jan, Ascenda Jerzy, *Słownik jezuitów artystów*, Kraków: Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, 1972.
- Raila Eligijus, Vilniaus vyskupas Ignotas Masalskis ir katalikiška Apšvieta: edukacijos ir pastoracijos simbiozė, in: *Kultūros istorijos tyrinėjimai*, 1997, t. 3, p. 92–146.
- Rewski Zbigniew, *Majstersztyki Krakówskiego cechu murarzy i kamieniarzy XVI–XIX wieku*, Wrocław: Zakład im. Ossolińskich, 1954.
- Rewski Zbigniew, Nieznane źródło do dziejów Łucka, in: *Znicz*, R. III, 1936, Nr. 11, p. 144.
- Samalavičius Stasys, Vilniaus mūrinių ir dailidžių cechų iki XVIII a. vidurio, in: *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija*, 1967, t. IX, p. 97–111.
- Sobieszczański Franciszek Maksymilian, *Wiadomości historyczne o sztukach pięknych w dawnej Polsce, zawierające opis dziejów i zabytków budownictwa, rzeźby, snycerstwa, malarstwa i rytownictwa, z krótką wzmianką o życiu i dziełach znakomitszych artystów krajowych, lub w Polsce zamieszkałych*, t. II, Warszawa: S. Orgelbrand, 1849.
- Tatarkiewicz Władysław, *Historia estetyki*, t. 3: *Estetyka Nowożytna*, Wrocław: Ossolineum, 1967.
- Tatarkiewicz Władysław, Od dawnego do dzisiejszego pojęcia sztuki, in: *Kultura i Społeczeństwo*, 1968, Nr. 4, p. 27–34.
- Vitkauskienė Birutė Rūta, Karaliaus Zigmanto Vazos užsakymai Vilniaus Žemutinėje pilyje, in: *Dailės istorijos studijos*, t. 2: *Dailė LDK miestuose: poreikiai ir užsakymai*, sudarytoja Aistė Paliušytė, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno instituto leidykla, 2006, p. 46–68.

RASA BUTVILAITĖ – humanitarinių mokslų daktarė, menotyrininkė, Vilniaus dailės akademijos Dailėtyros instituto vyresnioji mokslo darbuotoja, Dailės istorijos ir teorijos katedros docentė. Tyrinėja Lietuvos architektūros istoriją ir teoriją, dvarų sodybų kultūrą ir paveldą.

Elektroninis paštas rasa.butvilaite@vda.lt

ORCID: 0000-0001-7882-7807

ARCHITECT IN THE SOCIETY OF THE 18TH CENTURY GRAND DUCHY OF LITHUANIA

RASA BUTVILAITĖ

Vilnius Academy of Arts

The article deals with the problem of professional field of activity of an architect, the place of his profession in the system of crafts, sciences and arts, architects' position in the society of the eighteenth century. Before the education reform undertaken by the Education Commission, architecture had not been developed into a separate subject that provided professional training in the schools of the Grand Duchy of Lithuania. The course in architecture was only a part of general education in Vilnius Jesuit Academy, in nobility schools of a military type, and Jesuit and Piarist *Collegium Nobilium*. There was not enough focus on architectural studies in these most important educational institutions of the Grand Duchy of Lithuania: a short course of up to two years provided only general and technical basis of the theory of architecture based on classical orders, and it was not capable of training high ranked professionals-practitioners. Until the eighties of the 18th century, to become an independent professional architect one had to continue his studies abroad. It is argued that the Enlightenment concept of a creator serving to the state and society as well as representing them has provided an important impetus to the growth of the value of the architect's profession and its social status. While many eighteenth-century artists were still very close to craftsmen in terms of social status (it was considered, that they used to do specific tasks and earn a living by employing manual / physical, not intellectual / mental powers), architects, due to the specifics of their education – studies at the university and military careers (they were mostly employed as engineers) were granted titles of nobility. In the eighteenth century, the social and material position of the architect-creator, who had been liberated from the crafts guild system, had evolved considerably and created conditions for privileges and for the establishment in the rank of nobility. The nobilitation of architects, who usually also had the rank of an officer and executed significant orders in large estates, intensified especially during the period of the partitions of the Polish–Lithuanian Commonwealth. Experienced architects were desired and welcome guests in the manors of the nobles. Successful architects used to invest accumulated funds in real estate and manors with land. The architect was no longer just a hired employee but became a patron himself – the one who was initiating and partly financing construction.

Keywords: architect, engineer, social status of an architect, Enlightenment, nobilitation.